

Fitim RIFATI

KRIMET E FORCAVE SERBE NË RAJONIN E ANAMORAVËS (1998-1999)

Vitet e luftës në Kosovë (1998-1999) përfshinë edhe rajonin e Anamoravës, që shtrihet në juglindje të Kosovës dhe në kuadër të saj hynë rrethina e Gjilanit, Vitisë, Kamenicës dhe Novobërdës. Në përgjithësi, në fund të shekullit XX, Anamorava kishte rreth 200 000 banorë, shumica prej të cilëve ishin me përkatësi kombëtare shqiptare. Pasojat shëndetësore, shpirtërore, fizike e psikologjike në njerëz, ekzekutimet, plagosjet, dhuna e formave të ndryshme, spastrimi etnik, shkatërrimet në të mira materiale, shtëpi, shkolla, shtëpi të kulturës, biblioteka, institucione shëndetësore, objekte të kultit, lloje automjesh, fonde bujqësore e blegtorale, fonde të amvisërisë, infrastrukturë etj., janë disa nga elementët kryesorë që kanë karakterizuar aktet e krimeve serbe ndaj shqiptarëve dhe dëmeve të luftës në Anamoravë nga shkurti i vitit 1998 deri në qershor të vitit 1999.

Lufta e viteve 1998-1999 në Kosovë preku ndjeshëm këtë rajon, në formë të klasifikuar popullsinë shqiptare. Protagonistët kryesorë serbë që organizuan krime të paramenduara dhe të planifikuara, ishin: forcat ushtarako-policore, sigurimi shtetëror, organet gjyqësore etj. Lagjet dhe vendbanimet e shqiptarëve në qytete e fshatra ishin të kufizuara ose të rrethuara nga serbët lokalë. Ata u mobilizuan dhe u armatosën nga organet shtetërore, për të kërcënuar e ekzekutuar shqiptarët.

Një numër i elementit serb e rom të Anamoravës, i ka shërbyer pozitivisht bashkëpunimit ose pjesëmarrjes në krime kundrejt shqiptarëve.¹ Gjatë vitit 1998, jeta institucionale e shoqërore për shqiptarët ishte vështirësuar e paralizuar. Organet okupuese shtetërore, policore e ushtarake, me pretekstin “për armëmbajtje”, “veprimtari armiqësor” e “terrorizëm”, ndër morën aksione konfiskimi të pasurive, bastisjeje, shkatërrimi të

¹ Naim Musliu, “Gjendja e përgjithshme shoqërore gjatë pushtimit serbo-jugosllav në komunën e Gjilanit (gusht 1998 - shkurt 1999)”, publikuar në dhjetë pjesë nga 2 korrik 2021 - 23 korrik 2021. Shih më gjerësisht: <https://2lonline.com/gjendja-e-pergjithshme-shoqerore-gjate-pushtimit-serbo-jugosllav-ne-komunen-e-gjilanit-gusht-1998-shkurt-1999-pjesa-e-pare/>

shtëpive, ndalimesh arbitrare, kontrolli, arrestimi, paraburgosje e burgosjeje ndaj veprimtarëve, familjeve e popullsisë shqiptare, përfshi emigrantët politikë e ekonomikë. Rugët bllokoheshin për lëvizje, krijoheshin postblloqe e kontrole policore në të gjitha akset rrugore, ndërsa zonat fushore e malore vëzhgoheshin me helikopterë dhe aeroplanë zhurmues ushtarakë. Janë evidentuar qindra raste të shkeljes së të drejtave të njeriut. U ushtrua presion me telefonata anonime, u morën peng gra e fëmijë, u përdor dhunë, tortura fizike, psikike e izolime ndaj familjeve shqiptare.

Rrahjes brutale e torturave nuk i shpëtuan as ata të cilët gjoja “i shikonin shtrembër” ushtarët ose policët serbë. Të shpeshta ishin bisedat informative të thirrura nga Sigurimi Shtetëror, për të mos lënë mënjanë ftesat dhe lajmërimet për kryerje të shërbimit ushtarak. Papunësia, mungesa e të hyrave, diskriminimi etnik në shtëpi shëndeti e spitale, mungesa e ushqimit të mjaftueshëm, mjeteve higjienike dhe lëvizja e kufizuar, rëndonin çdo ditë mbi supet e shqiptarëve. Katastrofa humanitare kërcënonte mbijetesën njerëzore të tyre. Forcat serbe qëndronin nëpër objekte të ndryshme, përfshi shkollat nëpër fshatra e qytete. Bëheshin ushtrime, bartje armësh dhe municionesh gjatë ditës, për të shkaktuar frikë, pasiguri e presion psikologjik.²

Veprimtaria publike e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK) dhe ndërkombëtarizimi i çështjes së Kosovës u përdorën si pretekst nga organet shtetërore, policore e ushtarake serbe, për të realizuar aksione bastisjesh, kontrolli, arrestimi dhe ekzekutimi ndaj familjeve e civilëve shqiptarë. Këto masa, si akte në kuadër të krimeve të gjenocidit, u aplikuan edhe në viset e Anamoravës.³ Në këtë mënyrë, pushteti shtetëror serb diktoi dhe imponoi kushte të atilla të jetesës që duhej të provokonin një fazë fillestare të shkatërrimit fizik të tërësishëm ose të pjesshëm të popullsisë shqiptare. Në muajt e fundit të vitit 1998 dhe në pranverë të vitit 1999, veçanërisht nga 24 marsi, gjoja për të zbuluar forcat e armatosura të UÇK-së, që vepronin në kuadër të Zonës Operative të Karadakut (ZOK), formacione ushtarake e policore, në përbërje të një pjeseje të serbëve e romëve lokalë, shpeshherë të maskuar, madje edhe me mercenarë nga vendet sllavo-lindore, filluan një fushatë të madhe krimesh serioze, të shoqëruara me plaçkitje, grabitje, granatime, djegie, dëbime, dhunë, arrestime, burgosje, ekzekutime e masakra ndaj popullsisë shqiptare në fshatra e qytete. Një rol frymëzues për të kryer akte të ndryshme krimesh serioze ndaj shqiptarëve të Anamoravës

² Po aty.

³ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin e fakteve dhe dëmeve të luftës të vitit 1999*, Pjesa I, Gjilan, 2013, f.111, Deklaratë e Fetije Shabanit nga Tërstena mbi ekzekutimin e Nijazi Osmanit nga Gadishi, Gadish, më 25.08.1999.

patën edhe drejtuesit e përfaqësuesit e kishave ortodokse, në të cilat strehoheshin e bekoheshin ushtarakët serbë, ndërsa disa fshatra me shumicë serbe në këtë trevë, morën detyrat dhe përgjegjësitë e shtabeve ushtarako-policore.

Në këtë kuadër, ekzekutimet ndaj civilëve të paarmatosur shqiptarë, nisën të kryheshin me paramendim dhe ekzekutimi bëhej në forma të ndryshme nga njësitë ushtarake e policore serbe.⁴ Më 24 mars 1999, forcat ushtarake të Serbisë, nga “Zabeli i Sahit Agës” në Gjilan, ku ndodhej edhe një kazermë e tyre, granatuan me katër predha fshatin Malishevë e Epërme, me ç’rast pati humbje jete e të plagosur.⁵ Atë natë, forcat serbe përdorën edhe armë laserike, prej të cilave iu vu flaka disa shtëpive të këtij fshati.⁶ Një ditë pas bombardimeve të NATO-s në Kosovë, lëvizje tankesh e automjetesh policore dhe ushtarake serbe, nisën të qarkullonin me shpejtësi nëpër qytete e fshatra të Anamoravës, për të shtuar presionin psikik ndaj popullsisë shqiptare.⁷ Forcat ushtarake dhe policore u stacionuan nëpër rrugë lokale e magjistrale, për të mbajtur nën kontroll çdo lëvizje të popullsisë. Njëherësh, ato gjatë kontrolleve rrugore që i bënin shqiptarëve, kryenin edhe akte ekzekutimesh, plagosje e plaçkitje. Veç kësaj, në fshatrat Vërban e Gërlicë të Vitisë vendosën edhe sisteme raketore.⁸ Në këtë kohë, një dukuri që shoqëroi fushatën dhe kategorinë e krimeve serioze serbe ndaj shqiptarëve, ishte kidnapimi ose marrja peng i shqiptarëve. Këto raste kanë ndodhur zakonisht gjatë lëvizjeve të detyruara të shqiptarëve, për arsye të nevojave familjare, që ata i bënin gjatë kësaj kohe nga një fshat në tjetrin ose nga fshati në qytet dhe anasjelltas. Gjatë mbajtjeve peng, ata përballeshin me presione e keqtrajtime psiko-fizike, madje edhe kërcënime

⁴ Po aty, f.145, 174, 300-347, Deklarata të Zekri Ajetit dhe Vlora Shabanit, 10 e 13.08.1999, si dhe Propozim lidhur me parashtrimin e fletëkallëzimeve penale kundër të dyshuarve për krime lufte dhe vepra tjera penale të kryera në komunën e Gjilanit dhe rrethinë gjatë periudhës së luftës mars-qershor 1999.

⁵ Nijazi Idrizi, *I tillë ishte Hushi (Kujtime dhe dëshmi për Ibrahim Uruçi - Hushi)*, Gjilan: “Kurora”, 2017, f.116.

⁶ Intervistë e realizuar me Naser Selmanin (1965) nga Pogradja, përgjegjës i Logjistikës në Njësitin e UÇK-së në Pogradje dhe ndërlidhës me njësite të tjera, Gjilan, 8 qershor 2019.

⁷ *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, Vëllimi i parë (4 janar - 28 shkurt 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë - Prishtinë, 2016, f.350, Kronikë e luftës nga Zona Operative e Neredimes, Ferizaj, 25 mars 1999.

⁸ Po aty, f.528, Tre të ekzekutuar në Novosellë të Vitisë, Viti, 20 prill 1999. Pas pak ditësh raportohej se në fshatin Terstenik të Vitisë, formacione ushtarake serbe kishin ekzekutuar një grua dhe dy burra të moshës mbi 50-vjeçare, ndërsa në Smirë ato ekzekutuan 5 shqiptarë. Shih: *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, Vëllimi i tretë (11 prill-15 maj 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë - Prishtinë, 2016, f.167, Janë djegë fshatrat e Malësisë së Gjilanit, Gjilan, 23 prill 1999.

të drejtpërdrejta.⁹ Gjuha dhe format e kërcënimeve, që janë drejtuar ndaj civilëve shqiptarë të paarmatosur, nënkuptonte se elementët ushtarakë dhe policorë serbë vepronin në përputhje me direktivat shtetërore. Në grupin e të keqtrajtuarve dhe të rrahurve, si pasojë e dhunës, pati raste kur viktimat nuk i bënë ballë dhimbjeve dhe pas pak ndërronin jetë.¹⁰ Kuptohet, synimi i forcave serbe ishte të ngjallnin frikë tek shqiptarët e kidnapuar e keqtrajtuar, që përmes tyre të përcillnin mesazhe negative në fshatra e qytete, se ata nuk kishin të ardhme në Anamoravë. Pra, përmes këtyre akteve synohej kalimi gradual tek faza e spastrimit etnik të Anamoravës. Ata që kundërshtonin urdhrat, automatikisht mund të vriteshin.

Operacionet e grupeve ushtarake e policore serbe, për të ekzekutuar shqiptarët brenda e jashtë shtëpive, u shtrinë edhe në qytete. Njësitë dhe grupet ushtarake e policore serbe, i kishin duart e lira për të vepruar e kryer krime ndaj shqiptarëve, një numër i madh i të cilëve detyrohej të braktiste shtëpitë dhe të merrte rrugën e dëbimit nga vendbanimet. Pra, ekzekutimet, bllokimi i institucioneve shëndetësore dhe presioni i vazhdueshëm i formave të ndryshme, ishin akte krimi i forcave serbe, që kishin për qëllim krijimin e kushteve për eliminimin e tërësishëm ose të pjesshëm të shqiptarëve.¹¹ Grabitje dhe plaçkitje, si kategori krimesh serioze, nga të gjitha forcat e armatosura serbe kishte pothuajse në secilin qytet e fshat me shqiptarë të Anamoravës. Aksionet e tilla i nënshtroheshin një plani paraprak të menduar mirë. Fillimisht vlerësohej rreziku dhe pasojat eventuale para se të fillonte aksioni. Në anën tjetër, qëllimi i aksionit ishte vlerësimi i qëndresës së mundshme nga shqiptarët, ndërsa pikësynim ishte dëbimi i detyrueshëm dhe i dhunshëm i tyre nga shtëpitë, që i hynte në funksion pushtimit të territorit dhe strategjisë politike të spastrimit etnik, e cila bazohej në planin operacional shtetëror serb “Patkoi”.¹² Kështu, në mëngjesin e 16 prillit 1999, forca të armatosura dhe të uniformuara serbe, urdhëruan shqiptarët e fshatit Malishevë që brenda dy orësh të braktisnin shtëpitë e tyre dhe të niseshin drejt Maqedonisë. Dëbimi i tyre drejt Gjilanit u përcoll me ekzekutime, plagosje, grabitje makinash, parash e bizhuterish, rrahje dhe

⁹ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin...*, Pjesa I, f.184, Deklaratë e Emrush Selimit për krimin e kryer në vendin e quajtur “Likovat” të fshatit Lashticë, Gjilan, 13.08.1999.

¹⁰ Ushtria Çlirimtare e Kosovës - Zona Operative e Karadakut, Shërbimi për Informim Publik, Informatë e Sokol Gashit për TVSH-në, 9 qershor 1999. Dokumenti i është ofruar autorit nga arkivi i Ismet Sylejmanit, përgjegjës për informim në Zonën Operative të Karadakut.

¹¹ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin...*, Pjesa I, f.120, Deklaratë e Xhelal Rashitit për krimin e kryer ndaj vajzës së tij, Melekes.

¹² Bardhyl Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, Tetovë: “Çabej”, 2015, f.241-256.

kërcënime me vdekje. Rrjedhimisht, kolona e tyre vetëm në rrugën Gjilan-Klllokot u ndal nëntë herë. Dëshmitarët pohojnë se “*ata (forcat e armatosura serbe, F. R.) morën granatat e dorës e zunë të na thoshin se do t’i hidhnim në mes të grumbullit të fëmijëve, nëse do të dilnin duarbosh (pa para, stoli ari, argjendi etj., F. R.)*”.¹³ Kësisoj, qëllimi për të shkatërruar hapësirën e domosdoshme jetësore të shqiptarëve të Anamoravës, përmes dëbimit të planifikuar të tyre dhe plaçkitjes së pasurisë, përbën një krim që strukturat shtetërore, ushtarake dhe policore serbe kanë kryer ndaj shqiptarëve.

Rrjedhimisht, më 18 prill 1999, një kolonë me mbi 500 traktorë dhe rreth 30 000 shqiptarë nga Gjilani, Velekinca, Llashtica, Lladova, Livoçi i Poshtëm, Livoçi i Epërm, Përlepnica, Kmetoci, Verbica, Dobërqani, Bukoviku, Uglari, Pogradja, Llovca, Sllubica, Kokajt, Bilinica, Stublina etj., mori rrugën malore nga Dobrosini drejt Preshevës dhe Maqedonisë. Në momentin kur kolona kishte arritur në zonën neutrale afër Preshevës, nisi maltretimi i saj nga forcat ushtarake dhe policore serbe. Përveç masave tjera nuk munguan fyerjet dhe ofendimet në drejtim të shqiptarëve, që nga Presheva në këmbë u nisën drejt zonës kufitare. Shqiptarët e dëbuar qëndruan disa ditë nën qiell të hapur dhe në kushte të rënda klimatike në kufirin midis Miratocit dhe Llojanit.¹⁴ Ndërkohë, mijëra shqiptarëve të tjerë u shërbeu fshati Sefer si korridor dëbimi nga Zhegra, Remniku, Godeni dhe fshatra të tjerë të Vitisë, që dëboheshin drejt Preshevës e Kumanovës.¹⁵ Prandaj, gjatë muajve mars-qershor 1999, popullsia shqiptare e Anamoravës u detyrua të ndiqte rrugët fushore, malore dhe hekurudhore drejt vendkalimeve kufitare me Maqedoninë, si nga ana e Grykës së Karadakut (Bellanoc-Stançiq), ajo e Bujanovcit dhe Preshevës (Miratoc-Llojan), si dhe ato në drejtimin Han i Elezit-Bllacë dhe Gllaboçicë-Jazhincë.

Në Maqedoni u sistemuan në kampe refugjatësh në rrethinën e Shkupit e të Tetovës dhe tek të afërm e familje shqiptare në qytete të tjera. Procesin e dëbimit të dhunshëm të shqiptarëve e ka karakterizuar mungesa e ushqimeve, veshmbathjeve, kushtet e papërshtatshme klimatike, terreni i mundimshëm gjeografik, mjetet e pamjaftueshme të transportit, mungesa e mjeteve sanitare, higjienës, ujit etj. Mirëpo, solidarizimi me strehim, ushqim e veshmbathje i familjeve, fshatrave e qyteteve nëpër të cilat kalonin kolonat e të dëbuarve, zvogëloi pjesërisht katastrofën humanitare. Ndërkohë, forcat ushtarake e policore serbe, duke respektuar platformën shtetërore të planit

¹³ *Nën pushtetin e urdhrave - krimet e luftës në Kosovë*, Human Rights Watch, Përktheu nga origjinali anglisht: Mustafa Nano & Virgjin Muçi, Tiranë: “Korbi”, 2002, f.157.

¹⁴ Intervistë e realizuar me Naser Selmanin (1965) nga Pogradja, përgjegjës i Logjistikës në Njësitin e UÇK-së në Pogradje dhe ndërlihdës me njësitë të tjera, Gjilan, 8 qershor 2019.

¹⁵ Intervistë e realizuar nga dr. Agron Islami me Kadri Ramiz Limanin (1954) nga fshati Pidiç, mësues klasor, Gjilan, 1 tetor 2020.

operacional “Patkoi”, për spastrimin etnik të Anamoravës, detyronin civilët shqiptarë të lëviznin drejt zonave ku dyshohej se vepronin njësite të UÇK-së.¹⁶

Në këtë kontekst, pas Betejës së Zhegocit, e zhvilluar më 15 prill 1999, midis forcave të UÇK-së dhe forcave ushtarake e policore serbe, këto të fundit meqë pësuan dëme materiale e njerëzore, në shenjë hakmarrjeje i vunë zjarrin fshatrave të Malësisë së Zhegocit: Verbiçë, Zhegoc, Plitkoviq, Vrellë, Sllakoc i Muhaxherëve, Sllakoc i Jerlive, Gadish e Kishnapole. Largimi paraprak i shumicës së civilëve shqiptarë nga vendbanimet në fjalë dhe dëbimi drejt Gadimes së Lipjanit, pjesërisht dhe përkohësisht i shpëtoi nga akte të tjera kriminele.¹⁷ Mirëpo, pas ofensivës policore e ushtarake serbe, në këto treva u ekzekutuan e masakruan dhjetëra civilë të paarmatosur shqiptarë e dhjetëra të tjerë u arrestuan.¹⁸

Gjatë muajit maj 1999, në Anamoravë u zgjeruan krimet serbe ndaj shqiptarëve. Dëbimet masive, dhuna, plaçkitjet, djegie shtëpish, ekzekutimet e masakrat, pothuajse u bënë përditshmëri. Më 11 maj 1999, forca të shumta serbe, i bënë një rrethim fshatrave të Kamenicës: Hogosht, Topanicë, Shipashnicë, Rogaçicë, Koretin, Karaçevë, Kopernicë dhe fshatra të tjera, për të kryer mizori ndaj popullsisë shqiptare.¹⁹ Sikurse ndaj fshatrave Rogaçicë, Hogosht e Kopernicë, forcat serbe zbatuan një metodë djegieje, plaçkitjeje dhe tortureje psikike e fizike në fshatrat Koretin e Topanicë, për ta detyruar popullsinë e Kamenicës dhe fshatrave përreth jo vetëm të braktiste shtëpitë, por përgjithnjë të dëbohej nga vendbanimet e saj.

Për më tepër, ato nisën edhe regjistrimin e popullsisë që vazhonte të qëndronte nëpër fshatrat e Kamenicës.²⁰ Pas regjistrimit, të regjistruarit i lëshohej një vërtetim dypjesësh “*për pranimin e lajmërimit - ç’lajmërimit të vendbanimit*”, në të cilin jepeshin të dhëna mbi identitetin e të regjistruarit dhe shënohej se i njëjti është refugjat dhe se është larguar me dëshirë nga vendbanimi i tij. Veç katastrofës humanitare, e cila kërcënonte mbijetesën njerëzore të shqiptarëve të këtyre fshatrave, organet okupuese serbe nuk iu njohën atyre as statusin e popullatës rezidente. Për më keq, shqiptarët u

¹⁶ N. Idrizi, *I tillë ishte Hushi...*, f.115.

¹⁷ *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, Vëllimi i tretë (11 prill-15 maj 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 2016, f.83, Në Terstenik tre, në Smirë pesë të ekzekutuar nga forcat serbe, Viti, 16 prill 1999.

¹⁸ *Po aty*, f.339, Lista e civilëve të ekzekutuar nga serbët në malësinë e Zhegocit, Gjilan, 5 maj 1999.

¹⁹ *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, Vëllimi i katërt (16 maj-17 qershor 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 2016, f.53, Kronikë lufte nga Zona Operative e Karadakut, Kamenicë, 17 maj 1999.

²⁰ *Po aty*, f.53, Kronikë lufte nga Zona Operative e Karadakut, Kamenicë, 17 maj 1999.

detyruan të firmosnin dokumente që theksonin largimin me dëshirë nga shtëpitë e tyre. Pra, të gjitha këto forma e metoda krimesh serioze, pikësynim kryesor kishin shkatërrimin e shqiptarëve të kësaj treve. Rrjedhimisht, shumica e shqiptarëve nga këto fshatra u detyruan të dëboheshin në drejtimin Bujanovc-Preshevë-Kumanovë, një pjesë të strehoheshin përkohësisht në male dhe një numër t'i bashkoheshin UÇK-së në kuadër të Zonës Operative të Karadakut.²¹ Në vijim edhe popullata e fshatrave Gadish, Kishnapole, Sllakoc, një pjesë e Zhegocit dhe Verbicës, u detyrua të merrte rrugën hekurudhore nga Rubovci i Lipjanit në drejtim të Maqedonisë. Më 23 maj 1999, në Zhegoc të Epërm u plagosën dy civilë shqiptarë (plaka Sabrije Baftiu dhe Përparim Bajrami, 16-vjeçar) dhe u plaçkit e më pas u dogj shtëpia e Sabit Bajramit. Represioni dhe dhuna e forcave serbe me një intensitet të lartë u koncentrua në fshatrat Bresalc, Ponesh, Livoç i Epërm etj.²²

Më 8 qershor 1999, ndaj fshatrave Verbicë, Zhegoc i Epërm, Zhegoc i Poshtëm, Sllakoc dhe Kishnapole, forcat serbe ndërmorën një fushatë të re granatimi me arsenalin më të fuqishëm, nga pozicionet e tyre në Parallovë, Bresalc, Ponesh dhe nga "Pishat", në krahun e majtë të liqenit të Livoçit.²³ Forcat ushtarake, policore dhe njësi të tjera të armatosura serbe, mbi bazën e një platforme të dirigjuar nga politika shtetërore, nisën një fushatë të re krimesh serioze, për të keqtrajtuar e burgosur një pjesë të intelektualëve dhe aktivistëve të Anamoravës, që vazhdonin të qëndronin në shtëpitë e tyre në Gjilan. Ata përcmoheshin, fyheshin e keqtrajtoheshin çdoherë që rastisnin me komisionet e posaçme, në kuadër të kontroleve nëpër shtëpi dhe regjistrimeve mbi popullsinë, që bëheshin në muajt maj-qershor 1999.²⁴ Platforma e regjistrimit veç tjerash kishte për qëllim edhe identifikimin profesional dhe intelektual të shqiptarëve, që për shtetin dhe forcat serbe konsideroheshin rrezik dhe kërcënim serioz. Rrjedhimisht, nga 10-12 maj 1999, në Gjilan u arrestuan dhe u burgosën mbi 20 intelektualë, veprimtarë e aktivistë të shoqërisë civile. Midis tyre ishin: Fazli Abdullahu, kryetar i Këshillit për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (KMDLNJ) në Gjilan; Selajdin Abdullahu, vëllai i Fazliut, të dy ish-të burgosur politikë; Masar Morina, avokat; Hivzi Ramadani, veprimtar;

²¹ Deklaratë dhe dokument i prezantuar para autorit nga Nazmi Mujaj i lindur në Hogosht (1972) të Kamenicës (tani drejtor i Arkivit Ndërkomunal të Gjilanit), Gjilan, 25 maj 2019.

²² *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative "Kosovapress"*, Vëllimi i katërt (16 maj – 17 qershor 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 2016, f.228-229, Dhunë e represion i forcave serbe në Malësinë e Zhegocit, Gjilan, 29 maj 1999.

²³ *Po aty*, f.360, Edhe sot luftime në fshatrat e komunës së Gjilanit, Gjilan, 8 qershor 1999.

²⁴ Deklaratë e Nazmi Mujaj i lindur në Hogosht (1972) të Kamenicës (tani drejtor i Arkivit Ndërkomunal të Gjilanit), dhënë autorit në Gjilan, 25 maj 2019.

Muharrem Bajrami, veprimtar; Xhemajl Xhemajli, historian; Naim Shaqiri, veprimtar; Xhevdet Demiri, mjek; Enver Ramizi, ish-politikan dhe ish-burgosur politik; Mehmet Kurteshi, veprimtar dhe veteran i arsimit; Sabit Kurteshi, djali i Mehmetit, profesor; Ahmet Aliu, profesor, ish-burgosur politik; Riza Syla, pedagog nga Bresalci etj. Veç tyre, midis të arrestuarve kishte edhe një numër të madh nga Drenica, që ishin strehuar përkohësisht në Gjilan.²⁵

Në ditët e para të muajit qershor 1999, u raportua se numri i të arrestuarve ishte 36 vetë, prej të cilëve 15 po mbaheshin në burg.²⁶ Pas kapitullimit serb, të burgosurit politikë, që mbaheshin në burgun e Gjilanit, i transferuan në burgun e Vrajës.²⁷ Veprimtarët dhe intelektualët e Gjilanit u arrestuan dhe u burgosën pas një urdhri të gjeneralit serb, Nebojsa Pavković, që kishte kërkuar spastrimin etnik të Anamoravës dhe gjithë Kosovës.²⁸ Veç intelektualëve e veprimtarëve, që ishin kategori e posaçme të burgosurish, në Anamoravë janë arrestuar e burgosur edhe dhjetëra e qindra civilë të tjerë shqiptarë, që më pas forcat serbe, paralelisht me keqtrajtimet e ndryshme, i detyruan të angazhoheshin në punë të rënda fizike, siç ishte hapja e llogoreve në zona fushore dhe kodrinore-malore etj.²⁹ Arrestimet dhe burgosjet, si akte krimesh serioze, kishin për qëllim shkatërimin e lëndimeve serioze trupore ose mendore të shqiptarëve, nxitjen e pretekstit për ekzekutimin e tyre, pengimin ose zhvillimin e formimit të tyre biologjik dhe imponimin e qëllimshëm të kushteve të atilla, për të shkaktuar shkatërrimin e tyre fizik ose mendor të plotë ose të pjesshëm. Në kuadër të krimeve serbe në Anamoravë, shquhen masakrat ndaj popullsisë civile shqiptare. Ndër masakrat më të njohura për nga përshkallëzimi i krimit dhe numri i të masakruarve, janë: masakra e Llashticës, masakra e Zhegrës,³⁰ masakra e Llovcës, masakra e Zhegovcit dhe masakra e

²⁵ *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative "Kosovapress"*, Vëllimi i katërt (16 maj – 17 qershor 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 2016, f.228, Arrestime masive në qytetin e Gjilanit, Gjilan, 29 maj 1999.

²⁶ *Po aty*, f.335. Nuk ka tërheqje, ka përf forcime të forcave serbe, Gjilan, 7 qershor 1999.

²⁷ *Po aty*, f.408. Në Gjilan kanë hyrë trupat franceze dhe ato britanike, Gjilan, 13 qershor 1999.

²⁸ Intervistë e realizuar me mr. Xhemajl Xhemajlin (1942), historian, profesor dhe veprimtar, Gjilan, 22 qershor 2019.

²⁹ Intervistë e realizuar me Naser Selmanin (1965) nga Pogradja, përgjegjës i Logjistikës në Njësitin e UÇK-së në Pogradje dhe ndërlidhës me njësitë të tjera, Gjilan, 8 qershor 2019.

³⁰ Për ekzekutimet dhe masakrat në Zhegër është akuzuar e dënuar edhe Vllado Zmajević (malazez). Shih më gjerësisht:

<http://www.rtcg.me/vijesti/hronika/242799/zmajevicu-14-godina-za-ratni-zlocin-na-kosovu.html>

Lladovës.³¹ Masakra e ekzekutime u shënuan edhe në vendbanime të tjera të Anamoravës. Mirëpo, për nga numri, shkalla e krimit dhe metodat e mjetet e përdorura për të kryer krimin, në Anamoravë veçohet masakra e Llashticës, e kryer gjatë muajit prill 1999.

Më 27 mars 1999, forcat serbe kishin kryer një aksion granatimi ndaj fshatit Llashticë, që detyroi popullsinë të braktiste shtëpitë dhe të strehohej përkohësisht në male, ndërsa një pjesë u zhvendos në fshatra të tjerë të Anamoravës.³² Në këtë fshat, forcat ushtarake, policore dhe njësi të tjera të armatosura serbe, ekzekutuan 26 civilë shqiptarë të paarmatosur, prej tyre 13 civilë i ekzekutuan dhe i dogjën brenda një shtëpie.³³

Në këtë masakër u ekzekutuan shqiptarë nga mosha e foshnjërisë, siç ishte Lirim N. Shabani, i lindur më 23 mars 1999. Pra, vetëm 21 ditë jetë. Ai, në prehrin e nënës së tij, Sevdijes, u godit në kokë me bajonetë nga një ushtar serb dhe pas pak ndërroi jetë. Veç tij, ishte edhe Fisnik S. Shabani, i lindur më 20 dhjetor 1996 dhe i djegur së gjalli me familje, më 30 prill 1999. Pra, vetëm 2 vjeç e gjysmë. U masakrua edhe Lulzim F. Musliu, i lindur më 18 shkurt 1988 dhe i masakruar më 13 prill 1999. Pra, vetëm 11-535jetar. Një fakt që i ka shqetësuar strukturat shtetërore serbe ishte fshehja e krimit, duke tentuar që përmes strategjisë së zhdukjes së krimeve të mohojnë përfshirjen e ushtrisë dhe policisë serbe në ekzekutimin dhe masakrimin e civilëve shqiptarë të paarmatosur në Llashticë. *“Pasi e ekzekutuan nënën dhe u vërtetua se të gjithë jemi të vdekur, i dëgjova duke thënë se duhet ndezur shtëpia për t’i humbur gjurmët...”*, - rrëfen Deli Hyseni, i mbijetuar i masakrës së Llashticës, të datës 30 prill 1999.³⁴ Krimin ndaj shqiptarëve të Llashticës organet politike serbe u përpoqën ta fshihnin dhe për paradoks t’ia atribuonin UÇK-së.³⁵ Tentativa për të zhdukur aktin e krimit kishte edhe në rastin e Muharrem Demirit (1915) nga fshati Shurdhan dhe Musa Veselit (1964) nga fshati Stanqiç. Ramiz Demiri, i biri i Muharrem Demirit, rrëfen: *“Babën (Muharrem Demirin F. R.) dhe Musa Veselin nga fshati Stanqiç, i cili ishte mysafir te ne, i kanë pushkatuar në shtëpi dhe me qëllim të zhdukjes së gjurmëve e kanë djegur shtëpinë me*

³¹ Musa Sabedini, *Vrasje dhe dëshmi (Gjilan, Kamenicë, Viti)*, Prishtinë: Këshilli për Mbrotjtjen e Lirive e të Drejtave të Njeriut (MKDLNJ), 2010, f.20.

³² N. Idrizi, *I tillë ishte Hushi...*, f.117.

³³ M. Sabedini, *Vrasje dhe dëshmi...*, f.26; Fetnete Ramosaj, *Kundër harresës – gjenocidi i Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, Prishtinë: Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2017, f.175.

³⁴ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin...*, Pjesa I, f.176, Deklaratë e Deli Hysenit për krimin e kryer në fshatin Llashticë, Gjilan, 13.08.1999.

³⁵ B. Mahmuti, *Mashtrimi...*, f.543-545.

gjithë kufomat e tyre".³⁶ Raste të ngjashme krimi pati edhe në vendbanime të tjera shqiptare të Anamoravës.

Një lloj krimesh serioze në Llashticë është edhe përdhunimi e abuzimi ndaj gruas e femrës shqiptare.³⁷ Veç Llashticës, në Anamoravë u shënuan edhe raste të tjera të ngjashme ndaj gjinisë femërore shqiptare. Midis tyre, akte të tilla krimi janë shënuar edhe ndaj gjinisë mashkullore. Pra, ekzistojnë raste të krimit serioz, ku janë shkaktuar lëndime serioze trupore ose mendore ndaj shqiptarëve të Anamoravës. Rrjedhimisht, përmes dhunimeve synojë shkatërrimi fizik e mendor i viktimave, i anëtarëve të familjeve e rrethit të tyre familjar dhe i shqiptarëve në tërësi. Në këtë trevë u hapën humnera, në të cilat planifikohej të futeshin të gjallë trupat e shqiptarëve.

Si akt brenda krimeve serioze serbe në rajonin e Anamoravës ishte edhe minimi i rrugëve fushore e malore, që kishte nisur prej marsit deri në qershor 1999. Pas kapitullimit serb dhe nënshkrimit të Marrëveshjes së Kumanovës, më 10 qershor 1999, një dukuri që e shoqëronte tërheqjen policore dhe ushtarake serbe ishte plaçkitja, djegia dhe minimi i zonave dhe rrugëve malore e fushore në Anamoravë. U minuan fshatrat Radivojc, Budrikë e Epërme, Ramjan, Tankosiq, Zllatar e Mirasalë. Konfirmimin se këto fshatra ishin të minuara, e paralajmëronin trupat e pajetë të kafshëve dhe të bagëtive, që çdo ditë binin mbi mina.³⁸ Edhe fshatra të tjerë të Moravës dhe Karadakut, përfshi rrugët malore e fushore, ishin minuar nga forcat serbe. Pas tërheqjes së tyre në disa raste pësoi me jetë popullsia e kësaj treve si dhe frymë kafshësh.³⁹ Kësisoj, minimi i rrugëve kishte për qëllim shkatërrimin e gjithë zonës gjeografike shqiptare, për t'ia pamundësuar atyre zhvillimin e mëtejshëm të jetës në Anamoravë. Rrjedhimisht, forcave serbe nuk u mjaftoi plaçkitja dhe djegia e fshatrave shqiptarë gjatë tërheqjes. Ato, jo vetëm që shtinin me armë ndaj shtëpive dhe fshatrave shqiptarë, por, më 13 qershor 1999, duke u tërhequr nga Gjilani, në fshatin Dobërçan, 13 kilometra në lindje të Gjilanit, ekzekutuan

³⁶ Intervistë e realizuar nga dr. Agron Islami me Ramiz Demirin (1954) nga fshati Shurdhan, mësues klasor, Shurdhan 2 shtator 2020.

³⁷ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin...*, Pjesa I, f.178, Deklaratë e Qamil Ramushit për krimin e kryer në fshatin Llashticë, Gjilan, 13.08.1999.

³⁸ Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Zona Operative e Karadakut, Shërbimi për Informim Publik, Informatë e Ismet Sylejmanit, Gjilan, 28 qershor 1999. Dokumenti i është ofruar autorit nga arkivi i Ismet Sylejmanit, përgjegjës për informim në Zonën Operative të Karadakut.

³⁹ *Po aty*, Informatë e Sokol Gashit për TVSH-në, 9 qershor 1999. Dokumenti i është ofruar autorit nga arkivi i Ismet Sylejmanit, përgjegjës për informim në Zonën Operative të Karadakut.

hoxhën e fshatit, Nysret F. Hajdarin (1968), plagosën dy të tjerë dhe dogjën xhaminë.⁴⁰

Gjatë periudhës së luftës (shkurt 1998-qershor 1999) janë ekzekutuar ose masakruar 142 civilë shqiptarë të paarmatosur të Anamoravës (110 të gjinisë mashkullore dhe 32 të gjinisë femërore), ndërsa 11 civilë shqiptarë trajtohen të zhdukur. Mosha e civilëve të ekzekutuar ose masakruar sillet nga ajo e foshnjërisë deri tek ajo e pleqërisë, të të dy gjinive. Veç tyre, janë plagosur qindra të tjerë, ndërsa një numër i konsiderueshëm vazhdon të përballlet me probleme shëndetësore dhe pasoja post-traumatike. Mijëra familje janë keqtrajtuar, ndërsa mijëra të dëbuar dhe emigruar në Evropë, Amerikë, Australi e Zelandë të Re, edhe pas 20 vitesh nuk janë kthyer në shtëpitë e tyre. Për pasojë, u reduktua numri i shqiptarëve në Anamoravë. Kështu, në Gjilan e rrethinë janë ekzekutuar ose masakruar 96 civilë shqiptarë të paarmatosur (69 meshkuj dhe 27 femra)⁴¹; në Kamenicë janë ekzekutuar ose masakruar 14 civilë shqiptarë të paarmatosur (të gjithë meshkuj)⁴²; në Viti e rrethinë janë ekzekutuar ose masakruar 30 civilë shqiptarë të paarmatosur (25 meshkuj dhe 5 femra)⁴³; në Novobërdë e rrethinë janë ekzekutuar ose masakruar 2 civilë shqiptarë të paarmatosur (të gjithë meshkuj)⁴⁴. Ende janë të pagjetur edhe 11 shqiptarë,⁴⁵ prej tyre të pagjetur nga Gjilani e rrethina janë 7 shqiptarë (të gjithë meshkuj)⁴⁶, në Kamenicë e rrethinë janë 3 shqiptarë (të gjithë meshkuj)⁴⁷ dhe në rrethinën e Vitisë është i pagjetur 1 shqiptar (mashkull).⁴⁸

⁴⁰ Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Zona Operative e Karadakut, Shërbimi për Informim Publik, Informatë e Sokol Gashit për TVSH-në, 14 qershor 1999. Dokumenti i është ofruar autorit nga arkivi i Ismet Sylejmanit, përgjegjës për informim në Zonën Operative të Karadakut; Associated Press Archive, Kosovo: Dobercan: NATO peacekeeping mision: Imam, June 14, 1999.

⁴¹ Jusuf Osmani, *The Serb Government's Crimes in Kosova 1998-1999*, Book 1, Prishtinë: State Agency of Kosovo Archive, 2016, f.451-453; Të dhëna mbi të ekzekutuarit dhe masakruarit në Gjilan e rrethinë, të grumbulluara nga dr. Agron Islami, 4-16 korrik 2016.

⁴² *Po aty*, f.545; Të dhëna mbi të ekzekutuarit dhe masakruarit në Kamenicë e rrethinë, të grumbulluara nga dr. Agron Islami, 4-16 korrik 2016; Organizata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Kamenicë. Të dhëna të dërguara përmes adresës elektronike mbi krimet serbe në Komunën e Kamenicës, 22 prill 2022.

⁴³ Jusuf Osmani, *The Serb Government's Crimes in Kosova 1998-1999*, Book 2, Prishtinë: State Agency of Kosovo Archive, 2016, f.524; Të dhëna mbi të ekzekutuarit dhe masakruarit në Viti e rrethinë, të grumbulluara nga dr. Agron Islami, 4-16 korrik 2016.

⁴⁴ *Po aty*, f.64.

⁴⁵ Shih më gjerësisht: Ismet Salihu & Pajazit Nushi, *Personat e zhdukur gjatë luftës në Kosovë 1998/99*, Prishtinë: Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2015.

⁴⁶ J. Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë...*, Vëll. 1, f.348.

⁴⁷ *Po aty*, f.433.

⁴⁸ J. Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë...*, Vëll. 2, f.391.

Krahas viktimave e dëmeve njerëzore, gjatë viteve 1998-1999, në Anamoravë pati shkatërrim ose përvetësim të të mirave materiale, sulme e bombardime të fshatrave e qyteteve, të banesave e shtëpive të pambrojtura, që nuk ishin caqe ushtarake. U dogjën, u shkatërruan dhe u plaçkitën mijëra shtëpi, objekte ndihmëse, shkolla, spitale, shtëpi shëndeti, shtëpi të kulturës, objekte të trashëgimisë kulturore, zyra të gjendjes civile, biblioteka, objekte e institucione fetare, lokale afariste, stalla etj. U plaçkitën fonde bujqësore, blegtorale e kafshësh shtëpiake dhe u plaçkitën ose u shkatërruan dhjetëra e qindra lloje automjesh.

Në Gjilan e rrethinë u dogjën 950 shtëpi, 452 shtëpi u dogjën pjesërisht, u dogjën 288 objekte ndihmëse, 31 lokale, 380 pleme, 323 stalla, u plaçkitën 3 979 shtëpi.⁴⁹ Të shkatërruara ose dëmtuara janë 10 objekte shkollë, 4 zyre të gjendjes civile, 5 biblioteka, 2 shtëpi shëndeti dhe 11 xhami.⁵⁰ Në Kamenicë e rrethinë janë shkatërruar plotësisht 89 shtëpi dhe pjesërisht 91 shtëpi, 75 objekte të tjera janë shkatërruar plotësisht dhe 32 pjesërisht. Të shkatërruara janë edhe 18 lokale afariste, 1 shkollë, 3 zyre të gjendjes civile, 1 bibliotekë dhe 2 xhami.⁵¹ Në Viti e rrethinë janë shkatërruar 366 shtëpi dhe 143 objekte ndihmëse. Janë djegur e rrënuar tërësisht 2 shkolla fillore dhe 1 është e dëmtuar, po ashtu 6 zyre të gjendjes civile, 1 bibliotekë dhe 4 xhami.⁵² Në Novobërdë e rrethinë janë shkatërruar 68 shtëpi dhe 15 objekte ekonomike-familjare.⁵³ Në Gjilan e rrethinë pati edhe automjete të plaçkitura, si: 14 kombanja, 657 traktorë, 878 vetura, 35 furgonë, 39 kamionë, 8 kamionë me rimorkio, 5 autobusë, 528 motokultivatorë, 1 eskavator dhe 2 makina shirëse për grurë. Veç tyre, u plaçkitën edhe 3 043 kafshë të trasha dhe 3 200 kafshë të imta.⁵⁴ Raste të tilla pati edhe në Viti, Kamenicë dhe Novobërdë. Në mesin e objekteve të shkatërruara ka objekte të trashëgimisë kulturore⁵⁵ dhe shtëpi të kulturës. Në Anamoravë dëme materiale, grabitje të lëndës arkivore, librave kadastrale dhe të regjistrimit civilë, pësuan edhe institucionet arkivore, si: Arkivi Regjional/Ndërkomunal i Gjilanit, Arkivi Komunal i Vitisë, Arkivi

⁴⁹ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin...*, Pjesa II, f.18, Raport lidhur me pasojat e luftës në Kosovë të shkaktuar nga agresioni serb në komunën e Gjilanit, Gjilan, më 18.08.1999.

⁵⁰ J. Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë...*, Vëll. 1, f.347.

⁵¹ *Po aty*, f.433.

⁵² J. Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë...*, Vëll. 2, f.391.

⁵³ *Po aty*, f.11.

⁵⁴ Komuna e Gjilanit, *Komisioni për grumbullimin...*, Pjesa II, f.18, Raport lidhur me pasojat e luftës në Kosovë të shkaktuar nga agresioni serb në Komunën e Gjilanit, Gjilan, më 18.08.1999.

⁵⁵ Fejaz Drançolli, *Trashëgimia e shkatërruar në Kosovë 1998/99*, Prishtinë: Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2017, f.37.

Komunal i Kamenicës dhe Arkivi Komunal i Novobërdës.⁵⁶ Vlera e përgjithshme monetare mbi dëmet materiale, në ekonomi familjare dhe infrastrukturë, sipas vlerësimeve institucionale të komisioneve të ndryshme arrin shifrat e miliarda eurosh. Në vlerësimet monetare nuk llogariten dëmet njerëzore dhe pasojat shëndetësore. Për sa më sipër, gjatë viteve 1998-1999, në Anamoravë, sikurse në tërë Kosovën, forcat serbe kryen krime të gjenocidit kundrejt shqiptarëve.

⁵⁶ Shih më gjerësisht: Baki Svirca, *Plaçkitja dhe shkatërrimi i fondit arkivor të Kosovës nga Serbia, para dhe gjatë luftës, 1998-1999*, Prishtinë: Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2016.

